

Structura discursului religios din cadrul cultului creștin ortodox

Maria-Mihaela DĂRESCU

The discourse has a structure different from other types of discourses. It comprises a series of elements that are not present in other discourses (i.e. the sign of the holy cross, saying a prayer, the existence of a particular way of addressing, a.s.o.). These specific elements contribute to the success of the discourse, leads to establishing a better contact between the deliverer and the receiver and facilitates putting into practice of the religious teachings delivered to the receivers. In our work, we shall present the structure of the religious discourse present only within the Christian Orthodox cult.

În cadrul cultului creștin ortodox întâlnim discursul religios sub forma predicii. Termenul de *predică* provine din cuvântul latinesc *predico*, *-are*, *-avi*, *-atum*, care înseamnă „a face cunoscut, a spune cu glas tare, a spune de față cu alții, a lăuda” (Braniște, 2001: 384). Predica din cadrul cultului ortodox este, așadar, o modalitate prin care se face cunoscută învățătura Mântuitorului Iisus Hristos. Ea a fost definită drept „un mijloc clasic de a trezi în sufletele credincioșilor setea de liturghie și dorința de a cunoaște profund și complet sensurile tainice ale vieții harismatice” (Cristescu, 1950: 137).

Dacă la început propovăduirea avea ca scop convertirea păgînilor la creștinism, astăzi scopul ei este de a-i menține și de a-i întări pe credincioși în dreapta credință. Propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu este o poruncă dată de către Hristos Sfinților Apostoli înainte de înălțarea Sa la cer, cînd le-a spus: „mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh” (Matei 28, 19). Această misiune de vestire a cuvîntului lui Dumnezeu este îndeplinită de Sfinții Apostoli imediat după pogorîrea Duhului Sfînt, „stînd Petru cu cei unsprezece, a ridicat glasul și le-a vorbit...” (Faptele Apostolilor 2, 14). Încă din prima zi a Bisericii creștine, Sfinții Apostoli au îndeplinit porunca dată de Hristos, iar astăzi această misiune este continuată de către preoții sfințelor altare.

Atît lucrările de omiletică, cît și cele de retorică îndeamnă la scrierea discursului înainte ca acesta să fie ținut. Prin scrierea discursului, oratorul amvonului își organizează mai bine ideile, folosește termenii adecvați în vederea accesibilizării informațiilor transmise auditoriului. Sebastian Chilea spunea că „predicatorul se formează scriind (...). În fața hîrtiei și cu pana în mînă, spiritul întîrzie cu folos la orînduirea ideilor și examinarea lor, se verifică, se încordează, se destinde sau se

avîntă, se revizuieste, adică este supus la o disciplină severă, de care nu dispune vorbirea” (Chilea, 1958: 188). Următoarea etapă este legată de memorarea ideilor discursului, pentru a se evita improvizațiile.

Discursul religios se deosebește de celelalte discursuri și prin faptul că prezintă o structură aparte, cuprinzînd o serie de elemente care nu apar în alte tipuri de discurs (de exemplu, însemnarea cu semnul sfintei cruci, rostirea unei rugăciuni, existența unei formule de adresare specifice etc.), care contribuie la succesul discursului. În cele ce urmează vom prezenta structura discursului religios din cadrul cultului creștin ortodox.

Orice discurs religios rostit în timpul Sfintei Liturghii se află în strînsă legătură cu pericopa evanghelică sau cu activitatea sfîntului pe care Biserica îl sărbătorește la momentul respectiv (de exemplu, *Iubirea aproapelui*, predică ținută la Duminica a 25-a după Rusalii, a Samarineanului milostiv; *Mîndrie și smerenie*, predică ținută la Duminica a 33-a după Rusalii, a Vameșului și a fariseului; *Predică la Sfinții Apostoli Petru și Pavel* ținută în ziua de 29 iunie, zi în care Biserica ortodoxă Română îi sărbătorește pe cei doi Apostoli etc.¹). Citirea pericopei evanghelice este urmată, de regulă, de rostirea discursului religios. Discursul trebuie să coresundă cerințelor de moment ale auditoriului, întrucît este rostit în cadrul comunității de credincioși și se adresează acestora. Înainte de începerea predicii, de regulă, atît preotul cît și credincioșii prezenți în biserică se însemnează cu semnul sfintei cruci, însemnare însoțită de formula specifică ortodoxiei „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh”. Prin această rostire și acest gest oratorul amvonului se distinge de oratorii altor tipuri de discurs și dovedește în același timp „că este un trimis și slujitor al Domnului și vorbește în numele Său” (Petrescu, 1977: 176).

De regulă, predicile încep fie cu un *citat din Sfînta Scriptură* - de exemplu, la duminica Tomii: „pentru că M-ai văzut Tomo, ai crezut. Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut”, Ioan 20, 29) (Gheorghescu, 2000: 123), fie cu un *fragment din cărțile de cult* - de exemplu: la Duminica Lăsăturii sec de brînză, a Izgonirii lui Adam din rai (vezi Păcurariu, 2000: 259): „venit-a postul, maica curăției, osînditoarea păcatului și vestitoarea pocăinței, petrecerea (purtarea) îngerilor și mărturisirea oamenilor”- Stihovna de la Utrenia primei zile din post etc.) sau *din cuvintele unui Sfînt Părinte*. Oratorul amvonului trebuie să aibă în vedere ca citatul să fie în concordanță cu tematica predicii.

După însemnarea cu semnul sfintei cruci și rostirea citatului urmează **formula de adresare**, care trebuie să fie specifică discursului religios din cadrul cultului creștin ortodox. Ca formule de adresare amintim: „Frați creștini!” „Dreptmăritori creștini!” „Iubiți credincioși!” etc. Acestea pot fi întîlnite atît în discursurile scrise, cît și în cele orale. Formula de adresare variază în funcție de context și de receptorii prezenți (predica de la înmormîntare va avea ca formulă: „Îndurerată familie!”, iar cea de la cununie: „Iubiți miri!”), realizînd apropierea sufletească între oratorul amvonului și credincioșii prezenți; modul în care este rostită

¹Vezi Păcurariu, 2000.

„influențează asupra stării credincioșilor” (Petrescu, 1977: 178). Formula de adresare nu apare doar la începutul discursului, ea putând fi întâlnită și în alte părți ale discursului, cu scopul de a menține treze interesul și atenția auditoriului.

Introducerea sau **exordiul** constituie partea de început a discursului. Sfântul Vasile cel Mare definea introducerea astfel: „ceea ce este temelia pentru o casă, scaful pentru un vapor (...) același lucru mi se pare că este această scurtă introducere pentru toată construcția psalmilor” (Vasile cel Mare, 2002: 13); am putea spune că reprezintă „temelia” discursului religios, motiv pentru care trebuie să fie în acord cu ceea ce oratorul va prezenta. Scopul introducerii este de a pregăti receptorii pentru discurs și de a le trezi curiozitatea prin anticiparea discuțiilor, prin anunțarea unor teme de actualitate, prin apelul la istorioare, prin intermediul întrebării retorice etc. (de exemplu: „În calendarul Bisericii noastre ortodoxe, Duminica, aceasta, a V-a după Paști, e numită Duminica Samarineicii. Sînt sigur că mulți v-ați întreat: Cine este această Samarineancă? Cum de a ajuns atît de celebră, cînd nici măcar numele nu i se cunoaște? Cine este această anonimă contemporană cu Mîntuitorul, ca din zecile, sutele de mii contemporane anonime, să fie amintită tocmai ea? Ce a făcut ea ca să merite să intre în istorie, să fie pomenită de-a lungul veacurilor și să i se consacre chiar o zi din calendarul bisericesc?” (Plămădeală, 1989: 185). Cicero relevă principalele defecte ale exordiului pe care oratorul trebuie să le evite: „să nu fie banal, comun, comutabil, lung, depărtat de cauză, deplasat, contrar regulilor” (Cicero, 1973: 78).

Literatura de specialitate² vorbește despre mai multe tipuri de introducere: simplă, insinuantă, măreață și vehementă. Oratorul poate apela la o *introducere simplă*, cînd se adresează unor creștini care frecventează regulat slujbele bisericii, sau la o *introducere insinuantă*, pentru a atrage și a cîștiga interesul auditoriului, procedînd asemenea Sfîntului Apostol Pavel, care spunea: „cu iudeii am fost ca un iudeu, ca să dobîndesc pe iudei; cu cei de sub lege, ca unul de sub lege, deși eu nu sînt sub lege, ca să dobîndesc pe cei de sub lege... tuturor toate m-am făcut ca, în orice chip să mîntuiesc pe unii”(I Corinteni 9, 20, 22). *Introducerile vehemente* se folosesc atunci cînd „auditoriul nu este potrivit vorbitorului, spre deosebire de *exordiul insinuant*, cînd nu există o potrivire de păreri și convingeri între vorbitor și ascultători” (Băjău, 2004: 181). *Introducerile solemne* se recomandă în cadrul discursurilor de la sărbătorile împărătești (de exemplu, la Nașterea Domnului, Învierea Domnului etc.), la sfinți, precum și la diferite evenimente din viața parohiei (de exemplu, la vizita ierarhului în parohie etc.).

Un alt moment în prezentarea discursului îl constituie **anunțarea temei**. Lucrările de omiletică subliniază necesitatea anunțării temei, a subiectului despre care se va vorbi. Tema discursului se află în strînsă legătură cu pericopa evanghelică care a fost citită (de exemplu, la Duminica a II-a după Paști, a Sfîntului Apostol Toma, „Această duminică fiind dedicată Sfîntului Toma, mă voi referi mai mult la această a doua parte a pericopei evanghelice și la acest Apostol

² Vezi Petrescu, 1977: 180-187; Băjău, 2004: 178-182; Movilă, 1996: 38-40.

intrat în mentalitatea comună ca Toma «necredinciosul»)” (Mihoc, 2001: 14). Deși oratorul poate folosi atât propoziții afirmative, cât și negative, practica omiletică le recomandă pe cele afirmative „dintr-o necesitate psihologică și pedagogică” (Petrescu, 1977: 195).

După anunțarea temei urmează *discursul propriu-zis*, care constituie ca întindere partea cea mai însemnată din cadrul discursului. „Tratarea reprezintă însăși hrana duhovnicească dorită și așteptată, pe care nu o pot primi de la oricine” (Băjău, 2004: 189). În această parte a discursului se explică, se expune tema, se argumentează și se combat învățăturile greșite. În cadrul predicii, preotul poate explica diferite noțiuni noi întâlnite în conținutul pericopei evanghelice (de exemplu, în predica Duminicii a 22-a după Rusalii, a Bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr, oratorul poate explica auditoriului fie noțiunile *porfiră* și *vison* („se îmbrăca în porfiră și vison” - Luca, 16,19)³, fie termeni folosiți de ei înșiși în expunerea lor („Răspunsul nostru va fi cel mai simplu cu putință. E vorba, fără îndoială de o minune. Ce este o minune? Este ceva ce se întâmplă împotriva legilor firești, împotriva legilor naturale...” (Plămădeală, 1989: 262). Predicatorul trebuie să cunoască nivelul de pregătire al auditoriului, dar și capacitatea de receptare a acestuia. În acțiunea de explicitare, preotul trebuie să dea dovadă de o bună pregătire teologică, de o vastă cultură generală și de un deosebit tact pedagogic.

Expunerea temei are ca prim obiectiv prezentarea pericopei evanghelice și adaptarea ei la nevoile societății contemporane, pentru o mai bună înțelegere a noțiunilor expuse. Referindu-se la acest aspect, pr. Vasile Mihoc spunea: „Tabloul pildelor (parabolelor) este luat întotdeauna din viața de toate zilele. Așa este situația și cu tabloul pildei din Evanghelia de astăzi. Un tablou pe care, de altfel, îl întâlnim atât de des în lumea noastră: fii care nu au nevoie de părinți, ci numi de banii și averea lor; fii pentru care plecarea în lume este mai bună decât casa și familia părintească, fii care nu știu decât să risipească ușor și repede ceea ce părinții au adunat cu multă greutate și în timp îndelungat...” (Mihoc, 2001: 232) În acest sens, oratorul amvonului aduce textul evanghelic în contextul actual. Prezentarea trebuie să respecte anumite condiții: să fie clară pentru a putea fi înțeleasă, să fie logică a putea fi reținută, să fie adevărată adică în concordanță cu învățătura Sfinților Părinți, să fie adaptată puterii de înțelegere a credincioșilor și să nu dureze prea mult.

Orice discurs are ca scop convingerea auditoriului, adică determinarea acestuia să adere la ideile prezentate de către emițător. Pentru aceasta, oratorul însuși trebuie să fie convins de cele afirmate. Dacă în alte tipuri de discurs convingerile oratorilor pot fi „mimate”, în discursul religios acest lucru este mai greu de realizat. Oratorul amvonului va reuși să convingă doar dacă cuvintele sale sînt rezultatul unei trăiri interioare, a unei puneri în practică a învățăturii transmise. Uneori, oratorii amvonului apelează la istorioare⁴, la relatarea unor întâmplări din viața proprie, pentru a-și convinge auditoriul de realitatea celor afirmate.

³Vezi Păcurariu, 2000: 165.

⁴Vezi Plămădeală, 1989: 183.

Complexitatea procesului de convingere variază de la un context la altul. Dacă oratorul se adresează unui auditoriu receptiv, dornic să asculte și să-și însușească cele prezentate de emițător, efortul depus de orator este doar de sistematizare a noțiunilor prezentate; în schimb, dacă se adresează unui auditoriu cu concepții diferite de cele ale predicatorului, acesta își va construi discursul în așa fel încât să întărească argumentele proprii și să înlăture convingerile interlocutorilor, cu scopul de a-i determina să adere la ideile prezentate. De regulă, oratorul unui discurs din cadrul liturghiei are un auditoriu care este deja convins de adevărurile comunicate, scopul fiind de actualizare și de sistematizare a acestor învățături de credință.

După prezentarea discursului propriu-zis urmează *încheierea* sau *perorația*. Încheierea discursului „este tocmai partea în care oratorul, printr-o mai mare înflăcărare, se încordează cu tot sufletul, pentru ca să învingă de tot și să obțină ceea ce dorea cu înfocare în tot timpul vorbirii”⁵. Acum are loc o scurtă recapitulare a ideilor principale și adresarea îndemnului de a pune în practică învățăturile primite. Spre deosebire de alte tipuri de discurs, cel religios se încheie, de regulă, cu o scurtă invocație către divinitate, în numele interlocutorilor, sau cu o întrebare. Prin rugăciunea rostită se cere ajutorul lui Dumnezeu, a Maicii Domnului și a Sfinților pentru a pune în practică învățăturile: „Doamne și Stăpînul vieții mele, ... duhul curăției, al gândului smerit, al răbdării și al dragostei dăruiește-l mie” (Păcurariu, 1989: 382). Încheierea discursului printr-o întrebare invită la meditație, la reflecție: „Îl respectăm și Îl iubim îndeajuns pe Învățătorul și Domnul nostru încât să trecem neîntîrziat la fapte?”, „Ești tu cu adevărat creștin?” (Mihoc, 2001: 30).

Pentru a-și atinge scopul dorit, discursul religios nu poate fi ținut la îndeplinire, ci trebuie adaptat la ortodoxie (Gordon, 2001: 105), la ascultători, la orator și la realitățile lumii contemporane. Adaptarea la ortodoxie presupune ca discursul ținut de la amvonul bisericii să fie în acord cu învățătura de credință. Adaptarea la ascultători cere ca discursul să fie construit în funcție de nivelul de instrucție și de educație religioasă a acestora. Pentru că în biserică nu există un auditoriu omogen sub aspectul capacităților intelectuale, preotul trebuie să rostescă un discurs adaptat majorității prezente. Adaptarea la sine însuși se referă la „conștientizarea predicatorului asupra propriilor posibilități și limite” (Gordon, 2001: 104). Un alt factor care contribuie la atingerea scopului predicii îl constituie adaptarea discursului la realitățile lumii contemporane, la contextul socio-cultural, la contextul în care este rostit discursul religios (de ex., la botez, la cununie, la înmormîntare etc.), întrucît „atenția ascultătorilor nu poate să urmărească decît o dezvoltare care pornește de la ceva actual, cunoscut, trăit și de înaltă valoare pentru ei” (Chilea, 1967: 72). În acest sens, conchidem prin cuvintele unui mare orator religios, mitropolitul Antonie Plămădeală: „lumea de astăzi a început să vrea altceva, vrea argumente, vrea logică, vrea o desfășurare de idei, stil sobru și căutat nu se mai mulțumește cu retorici ieftine și cu floricele” (Plămădeală, 1984: 163).

⁵ M. Fabius Quintilian, apud. Petrescu, 1977: 215.

Bibliografie

Izvoare

- Biblia*, 1990, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București
- Gheorghescu, Chesarie, 2000, *În dar ați luat, în dar să dați*, Editura Almaron, Râmnicu Vâlcea
- Mihoc, Vasile, 2001, *Predici exegetice la duminicile de peste an*, Editura Teofania, Sibiu
- Păcurariu, Mircea, 2000, Predici la duminici și sărbători, la praznice împărătești și ale Maicii Domnului, ale Sfinților și la Sfinții români; predici ocazionale și la înmormântări, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București
- Plămădeală, Antonie, 1989, *Tilcuri noi la texte vechi*, Sibiu

Lucrări de referință

- Băjău, Ion, 2004, *Omiletica specială*, Editura Universitaria, Craiova
- Braniște, Ene, Braniște, Ecaterina, 2001, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura Diecezană, Caransebeș
- Cicero, Marcus Tullius, 1973, Opere alese, vol. I, ediție îngrijită de G. Guțu, Editura Univers, București
- Chilea, Sebastian, 1958, *Predicatorul*, „Mitropolia Olteniei”, nr. 3-4
- Chilea, Sebastian, 1967, *Considerații omiletice actuale*, „Ortodoxia”, nr. 1
- Cristescu, Grigorie, 1950, Predică și predicator în vremea noastră, „Studii Teologice”, 1950, nr. 3-6
- Gordon, Vasile, 2001, Bunul nume al propovăduitorului, condiție sine qua non a reușitei predicii, „Teologie și viață”, nr. 1-6
- Movilă, Mitu, 1996, *Retorică*, Editura Chemarea, Iași
- Petrescu, Nicolae, 1977, *Omiletica, Manual pentru seminariile teologice*, Editura IBMBOR, București
- Plămădeală, Antonie, 1984, *Vocație și misiune creștină în vremea noastră*, Sibiu
- Vasile cel Mare, 2002, *Comentariu la Psalmi*, traducere de Olimp N. Căciulă, Editura Anastasia, București